

Alguns costums de l'antic Carnestoltes de Canet

XAVIER MAS GIBERT

«Quan uns hàbits o costums han arrelat en l'esperit humà, llur pèrdua i destrucció completes esdevenen gairebé impossibles a través dels segles, més o menys adulterats i adaptats al corrent del temps encara que s'hagi perdut totalment la creença o principi que els raonava o justificava. Això s'esdevé sobretot amb el Carnestoltes».

Taylor, etnògraf (Primitive Culture).

A Canet de Mar, sobretot a partir del segle XIX, la tradició carnavalesca es va veure directament afectada i alterada pels alts i baixos de la situació política o si es vol, sociopolítica de cada període. A mesura que la revolució industrial naixent va anar creixent i transformant la sociologia del poble, hi van anant fent acte de presència elements al·lusius a la guerra o lluita de classes. Si durant la societat antiga, o sigui, allò que a França es coneixia com a Ancien Régime, la treva repressiva que és o era l'essència d'aquestes festes, l'accent contestatari o de llibertat concertada requeria fonamentalment les coaccions o represions

sexuals i religioses; amb el naixement de la burgesia i el proletariat industrial van guanyar protagonisme les burles o crítiques contra l'explotació massiva de les classes populars i el Carnestoltes també es va anar polititzant (o potser hauríem de dir sindicalitzant), això sí, en alguns períodes de manera més visible que en d'altres. Això no té res d'estrany si es té en compte que el Carnestoltes actuava (i això és acceptat per tots els estudiosos de la matèria) com a mecanisme d'alliberament de les tensions derivades de la socialització en tots els seus aspectes i, lògicament, un fenomen com el de la lluita de classes no en podia quedar pas al marge, sinó que es manifestava en els períodes de crisi laboral i s'atenuava en els de més folgança econòmica; seguia, lògicament, els alts i baixos de l'existència col·lectiva. De tota manera, per a existir al carnestoltes li cal sempre una dosi de tolerància política; durant el franquisme el Carnestoltes va ser totalment prohibit i això va fer que, com que aquell règim va durar tant, quan va reaparèixer amb el retorn de la democràcia, els pocs que podien

ció humana, el Carnestoltes ja és un «altre» fenomen social que té molt més a veure amb els grans Carnestoltes a base de desfilades inspirades i divulgades pel cinema i la televisió americanes i ben poc o res amb els vells costums locals.

Encara que les fonts utilitzades siguin tan deliberadament locals (les fonts les donarem al final d'aquest escrit), la majoria d'aquests antics costums no eren pas exclusius de Canet, sinó que tenien un abast molt més ample i això és precisament el que tractarem d'assenyalar de la manera més fidedigna possible.

«L'ARRIBO» D'EN CARNESTOLTES, EL REI DELS POCA-SOLTES

La gresca carnavalesca a Canet començava amb «L'arribó» o arribada d'en Carnestoltes, personatge que solien portar a dalt d'un carro estirat pels més acreditats bevedors de la vila. Darrera d'aquest carro s'hi congregava una comparsa esqueixada que iniciava una cercavila per les més afamades tavernes i cellers del poble. Aquesta cercavila, doncs, transcorria amb aturades i libacions copioses a les tavernes (anomenades eufemísticament com a esglésies), on s'entonaven càntics que enaltien les «virtuts» dels excessos excelsos del vi i el repudi absolut als prejudicis «antihigiènics» de l'aigua, enmig d'una considerable xerinola i animació èlfica, perquè antigament a Canet, com a tot arreu, al Rei de la Gresca se'l feia beure a desdir. El moment àlgid d'aquest passacarrer o passada tenia lloc al davant de l'església i de la rectoria, quan Carnestoltes i la seva Comparsa de torrats, de

recordar-se'n no tenien edat ni humor com per a reimplantar-lo de nou, com quaranta anys més tard, degut a les profundes transformacions i de renova-

forma grotesca i esqueixada, decretaven la suspensió de convencions representades per la moral de la religió catòlica durant el carnaval. Tingui's en compte que l'Església no solament consentia en aquesta mena d'expansions i libacions, fins al punt que concretament a Canet no es pot negar que en l'Ànciem Régime el carnestoltes era inseparable de les relacions del poble menut i l'Església. Al Dietari inèdit del Doctor Marià Serra hi ha una anotació del febrer de 1904, on s'hi pot llegir: De temps antic a Canet durant els tres dies de Carnestoltes, per respecte al Santíssim Sacrament, mentre (aquest) estava exposat en l'ofici i funció de la tarda, les disfresses no sortien al carrer. L'avis, per a gaudir de llibertat, era ventar la campana mitjana cada vegada que es reservava. Enguany el senyor rector disposa que se suprimeixi el costum, car considera que l'Església no s'ha d'associar al bullici de Carnestoltes. Es perd doncs un costum que, el fons del qual era ben cristià.

Fins a la Dictadura de Primo de Rivera, o sigui, els anys vint del segle passat, el senyal de començament del carnestoltes es feia amb un toc de campana que consistia en fer girar esbojarradament la campana grossa la tarda del dissabte de carnaval. També se solia tocar a morts d'una manera desacompassada en l'enterrament de la sardina, que era el darrer acte del període festiu. En segles més reculats un dels carnestoltes més ostentosos i disbauxats era el que es celebrava a Roma, al mateix Vaticà, en el qual hi participaven les jerarquies eclesiàstiques de màxim relleu, àdhuc el Papa en persona. Un dels plats forts del Carnestoltes al Vaticà era el famós ball de castanyes, que era una autèntica orgia que consistia que la concurrència de totes les «heteres» de luxe de la ciutat, de quatre grapes, havien de collir monedes d'or que els llençaven els concurrents, amb la boca. La procacitat extrema d'aquest costum consistia que les dames en qüestió duïen les faldilles recollides al darrera i no portaven calces i enaju-

pir-se per a collir les monedes amb la boca havien de separar les cuixes i l'aparell genital s'obria de forma ostentosa i ostensible. Això era la Itàlia renaixentista i que ningú pensi que això també es feia als pobles com Canet ni a Catalunya en general, tot i que entre l'aristocràcia també hi havia costums sexuals d'una liberalitat que fins i tot avui ens costaria d'acceptar.

L'Església, doncs, primer havia participat i després havia consentit aquesta mena de pràctiques de «descompressió social» i que provenien d'abans de la seva instauració.

Molts dels festeigs del carnestoltes tradicional provenien de pràctiques de la religió pagana anterior. L'Església, però, paulativament s'hi va anar oposant, de vegades com hem dit a base d'integrar-los -com bé ho demostra la ingerència del costum canetenc explicat pel Doctor Serra- per tal d'eliminar les reminiscències paganes que contenien i representaven, sense que arribés a aconseguir-ho el tot. En el mateix document, el Doctor Marià Serra diu que, per Carnestoltes, també se celebrava un gran àpat de Carnestoltes al Centre Catòlic el dimarts de carnaval a la tarda.

LA COLLA DEL VI BO

També relacionat amb el caràcter bàquic del Carnestoltes (heretat sens dubte de les «Lupercals» romanes dedicades al déu del vi i del qual el ninot i la disfressa de Carnestoltes n'és o n'era una caricatura evident) l'origen del Carnestoltes no era altra cosa que un consentiment estratègic de «només un cop l'any i únicament per l'espai de tres dies» que l'ascètica religió cristiana donava perquè la gent pogués retornar a algun dels costums de l'hedonisme de la religió pagana, perquè s'esbravés.

A Canet solia sortir una comparsa que es coneixia per la «Colla o comparsa del vi bo». Aquesta confraria de quatre o cinc membres anaven enfaixats junts amb un llençol, de manera que si estaven molt embriacs no caigués cadas-

cú pel seu costat. Formaven una barrera humana que ocupava tota l'amplada del carrer que no pagués peatge, o sigui, que no begués vi de l'enorme garrafa de vi bo que portava el d'un extrem i els altres arboraven tots unes copes descomunals que servien per a les libacions pròpies i dels vianants. Aquella colla de galifardeus entonaven dues sonsònies, una que es limitava a exhalar de forma coral «Vi bo!, Vi bo!, Vi bo!».

Que es trencaven moltes convencions socials era ben cert, perquè quan la garrafa era buida, els d'aquesta comparsa entraven a la primera casa que sabien que tenia bótes (s'ha de dir que aleshores eren la majoria) i l'omplien de nou sense demanar-ho ni pagar-ho.

Portar la llufa, segurament ve de portar la bufa, perquè a Canet anar enllardufat volia dir anar begut, i la cançó que encara cantaven els infants dels anys quaranta o cinquanta era la que havia utilitzat la comparsa del «Vi bo» per Carnestoltes:

No passarà ningú
Ni les dones ni les dones
No passarà ningú
ni les dones ni les dones
No passarà ningú ni les dones ni
ningú.
Pel primer que passarà
Garrotada garrotada
Pel primer que passarà
Garrotada hi haurà.

Els infants imitàvem la colla del «Vi bo» agafant-nos els uns als altres.

ORÍGENS I INTERPRETACIÓ

El mateix Carnestoltes, com ja hem dit, és una figura prominent que simbolitzava Bacus o Dionís durant les bacanals. També n'és una calca la suspensió de les lleis civils i morals que imperava durant el Carnestoltes.

Les saturnals celebraven el regne feliç de Saturn, en el qual ni ho havia discòrdies, distincions socials ni restriccions eròtiques, gastronòmiques i etiliques de cap mena. Duraven set dies, durant els quals es donava llicència als esclaus, que en aquest espai de

temps feien d'amos i entre ells en designaven un per a fer de rei. A Roma aquestes festes es feien pel desembre, quan l'any començava el primer de gener i pel febrer quan l'any començava pel març. Les matromalies, que era quan manaven les dones, se celebraven sempre pel març. (D'això n'és o era una pervivència evident els balls de les dones que se celebraven a l'Empordà per Carnestoltes). Hi havia una suspensió de la funció dels tribunals, no es suspenia el Capitoli (parlament), però això sí, se susprenien les accions militars i no s'emprenia cap empresa d'importància. Els rics permetien que durant les saturnals se'ls robés amb tota impunitat i d'aquí bé el costum de Canet de prendre's el vi de la colla del «Vi bo», també coneguda per «La Colla del Ram», atès que a les cases on hi havia vi per a vendre penjaven un ram de pi a la façana. Aquesta subversió circumstanciada de l'establert venia a ser una mena de catarsi amb la qual es pretenia alleugerir les tensions socials de la resta de l'any.

LA BARNUSSADA

L'element més sobresortint durant el Carnaval a Canet era la presència constant de la barnussada. Tal com el seu nom indica els «barnussos» anaven disfressats d'una sola peça, amb un barnús o mortalla generalment feta amb un cobrellit vell lligat a dalt del cap i que els arribava fins els peus de manera folgada, mentre que la cara se la cobrien amb una carota o màscara convencional. Els que portaven aquestes disfresses parlaven amb veu de «màscara» (una mena de veu de faiset impostada al cap) per tal que tampoc no se'ls pogués identificar per la veu. Com que aquesta mena de veu no permetia distingir els homes de les dones, servia igualment perquè els homosexuals masculins poguessin manifestar-se sense ser identificats.

Els barnussos sortien el divendres al vespre tan bon punt el campaner (com ja s'ha dit) feia ventar la campana grossa assenyalant que s'havia retirat el sagrament de

l'altar (acte d'una simbologia explícita de suspendre circumstancialment el cristianisme imperant). Els barnussos es dedicaven de manera gairebé exclusiva a empaitar les persones que no anaven disfressades. Encalçaven aquelles persones a les quals segurament els tenien més «tírria» o antipatia personal o algun tipus de ressentiment social o les que no portessin en la seva indumentària algun element al·lusiu al Carnestoltes.

Amb la total impunitat que donava la disfressa, els barnussos s'adreçaven sobretot a les dones joves si eren burgeses o vestien de forma aburgesada, de manera que durant aquells dies la majoria es posaven la pitjor roba que tenien i amb la seva peculiar «veu de màscara» les bescantaven amb procacitats i grolleries. Altres vegades els feien retrets sobre defectes personals o irregularitats de la seva vida íntima. La majoria de noies de casa bona aquells dies evitaven sortir de casa per a evitar aquests encontres indesitjables. Els barnussos o embarnussats, per a tenir més força intimidatòria, no solien anar mai sols i si no conseguïen aturar una persona la seguïen mentre li recitaven tots els retrets que li volien fer. Generalment se'ls retreia defectes o actituds que la xafarderia popular solia atribuir a la persona en qüestió. Els retrets dels barnussos formaven part d'una mena de catarsi grollera que volia «corregir», denunciant-los, els defectes físics, excessos, les pretensions socials o els defectes morals de la persona en qüestió. Aquest eixordi del «barnús» solia estar proferit amb el xaronisme més esbiaixat i farcit amb procacitats, renecs i grolleries. En general el «barnús» feia públics els defectes de la víctima, des del punt de vista de l'equiparament social que regentava d'acord amb l'esperit de les antigues Lupercals. Per això les víctimes preferents eren les persones que tenien pretensions socials i que pertanyien a les famílies burgeses o aburgesades i sobretot catòliques.

Els «barnussos» s'atorgaven el dret de dir qualsevol cosa, tant per a divulgar secrets de la més estricta intimitat (adulteris inclosos) com els insults més agressius o les provocacions eròtiques més desvergonyides. Si la víctima intentava defugir-los o esquivar-los, el «barnús» tractava d'impedir-ho interposant el seu cos fins que no acabava d'abocar tot el que volia dir. Si, presa d'indignació, la víctima tractava d'arrencar la màscara de l'embarbussat que l'escometia, els altres «barnussos» acudien a tropell a impedir-ho. Era com un psicodrama primitiu que exigia l'incògnit més absolut per una de les parts. I per tal que no es pogués relacionar la seva identitat amb la dels estadants de cap immoble concret, els «barnussos» no sortien mai de la mateixa casa i molt menys encara de la pròpia casa. Hi havia un cert estat d'opinió bastant general que considerava que la majoria de «barnussos» eren dones i en especial dones solteres.

Objectivament, però, els «barnussos» tant podien ser homes com dones, llevat del dimarts de carnaval a la tarda en què es donava per descomptat que només eren les dones i els homosexuals que també pretenien fer-se passar com a tals. El dimarts de carnaval a la tarda, pel sol fet de sortir disfressat de «barnús», es donava per descomptat i entès de manera implícita que els que sortien ho feien perquè volien ser assetjats o assetjades sexualment pels xicots joves. La tarda del dimarts, doncs, els joves solters del poble que sortien anaven a empaitar el «barnús»

i així que en veien un, començaven a atrapar-lo. La persecució solia acabar quan el barnús, acorralat, entrava xisclant a l'entrada d'una casa i al darrera seu el o els que li anaven al darrera. Se li tiraven al damunt i començaven a grapejar-lo, a vegades resultava que hi havia sorpresa i la pretesa femella no ho era pas fisiològicament, amb la qual cosa els assetjadors sortien ridiculitzats, vociferant les exclamacions que tothom pot imaginar. La regla d'or, però, era que, passés el que passés, mai no se'ls podia treure la carota per a saber de qui es tractava. Si l'arreglada era una dona efectiva, els tocaments no solament podien arribar a la màxima intimitat, sinó que li llevaven els pèls públics, els quals després, durant el ball de disfresses, d'aquella nit, el més concorregut en ser el darrer, aquests pèls se'ls tiraven a la cara uns xicots als altres. Possiblement tirar paperets o «confetti» va ser una substitució subliminar d'aquest costum primitiu.

**ORÍGENS I INTERPRETACIÓ:
LARS I MANS, DEÏTATS FJ-
NERÀRIES**

El fet d'amortallar-se per a anar a la «barnussada» és gairebé segur que venia de la festa romana de difunts (antigament les carotes eren totalment blanques com a imitació de la mort); la veu de màscara, l'oracle i la facultat o el dret de dir-ho tot, també és una facultat dels que ja ho veuen tot des de l'eternitat. A l'antiga Roma tothom es vestia de larves, túnica blanca, i es posaven una carota també blanca. Pels romans febrer era el més dels difunts i se celebraven les febralis, de sentit netament funerari.

El fet que les noies de Canet es deixessin acorralar pels que anaven de barnús és possible que vingués del ritus de les lupercàlies romanes, durant les quals dos efebus que havien estat unguits amb la sang d'un boc sacrificat i rentats amb borrallons de llana amb llet, anaven per la ciutat amb tires de pell de l'animal sacrificat i fusti-

gaven les dones que s'ho deixaven fer, perquè creien que això propiciava la fecunditat. Aquesta festa romana va subsistir fins a l'any 496, quan la va abolir el papa Gelasi. Les dones de l'època romana tenien dret a dir el que volien a l'època de la sembra, la precocitat se l'assimilava amb la fecunditat, tal com s'esdevé de fet amb la multiplicació humana.

BALL DEL LLOP

A Canet també hi havia una comparsa fixa de cada any que consistia en un home que portava un sac de cendra penjat a l'esquena. L'home del sac solia posar-se al costat dels que estaven distrets i un company, que fins aquell moment havia estat dissimulant, percutia el sac de cendra amb gran energia amb un picador de rentar la roba fins a deixar totalment blancs els concurrents despistats.

Orígens i interpretació

Això possiblement es tractava d'una reminiscència superdeformada del ball de la por que simbolitzava la batuda per a acorralar el llop dels lupercals.

BALL DEL DRAC O DE LA PESCA

Com a tots els pobles de marina, a Canet s'hi ballava per Carnestoltes el ball del drac o de la pesca. A l'època de la meua infantesa la mainada encara cantàvem una tonada que deia:

Jo te l'encendré
El «tio», «tio fresco»
Jo te l'encendré
El «tio» de paper.

I encara havia sentit la contesta:

No me l'encendràs
El tui, tui, tui,
No me l'encendràs
El tui del detràs.

Era una mena de conga que donava cops de cua per a prendre un el lloc de l'altre i es ballava al final del Carnestoltes. A Canet, potser l'última reminiscència de l'esperit que inspirava el ball del drac o de la pesca era quan, a l'últim ball de la nit del dimarts, els balladors de

l'Ateneu baixaven ballant la conga al carrer Ample on s'ajuntaven amb els del Casino sense deixar de ballar.

LA BURLA ALS BANYUTS

A molts llocs de Catalunya era costum burlar-se dels marits banyuts o calçasses. A Canet per Carnestoltes els matancers de xais solien engalanar la façana de les cases en les quals hi vivien els que la dona enganyava el marit. Un any a un d'aquests personatges li van guarnir tota la façana de la casa on vivia, la qual, per més inri, feia cantonada; les garlandes de banyes anaven des de la barbacoa fins a terra, per la qual cosa van haver d'utilitzar les banyes de tots els xais que s'havien sacrificat al poble durant un any.

DE LA MORT D'EN CARNSTOLTES

A Canet per a l'enterrament d'en Carnestoltes el duien en una caixa de morts autèntica i el tornaven a passejar de cos present en via crucis per totes les tavernes del poble. Els que actuaven com a conhort del personatge simbòlic portaven orinals plens de vi i escumbres com a salpasser, amb les quals anaven ruixant de via a la concurrència. Al davant de l'església cantaven amb gran prosopeia els respons i unes absoltes apòcrifes, desbarrant del poder civil i eclesiàstic i planyent-se de la pèrdua del magnífic rei de la barrila. Durant una colla d'anys, aquest personatge del Carnestoltes mort el representava un veí que tenia una gran semblança física amb el rector del poble, que era un integrista furibund; per a expressar-ne més encara la semblança, el posaven a la caixa vestit de capellà.

XAVIER MAS GIBERT
Escriptor

Fonts: Arxiu propi.
Salvador i Teresa Mas Vilà
Canet de Mar 1882 / 1965 i 1888 / 1964.
Marieta Campins i Filomena Jover.